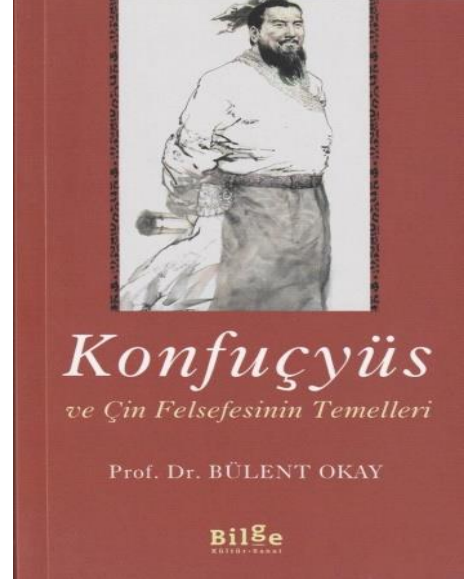

KONFUÇYÜS VE ÇİN FELSEFESİNİN TEMELLERİ

Fatma Ecem CEYLAN*

Künye: (Kitap İncelemesi) Ceylan, Fatma Ecem (2020). “Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, C.2/1, s.142-148.

Çin’in en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Konfüçyüs (MÖ 551- MÖ 479), Çin felsefesinin temel taşlarından biri olan Ru düşünce ekolünün yani Konfüçyüsçülük’ün bir başka deyişle Konfüçyanizm’in kurucusudur. Ünlü düşünür, Lu Beyliği’nde doğmuştur ve yaşadığı dönem İlkbahar-Sonbahar döneminin sonlarına denk gelmektedir. İlkbahar-Sonbahar dönemi, MÖ 770-MÖ 476 yılları arasında Çin’de yaşanan otorite boşluğundan ortaya çıkan kaos dönemine verilen isimdir. Çin’de toplumsal düzenin altüst olduğu, siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntıların yaşandığı bu dönemde beylikler arasında kıyasıya bir savaş vardır. Halk ise bu savaşlardan bitap düşmüştür. Bu nedenle İlkbahar-Sonbahar döneminde, yaşanan sorunlara çözüm bulmak, ülkeye barış ve huzur getirmek için birçok düşünür ve düşünce ekolü ortaya çıkmıştır. Ru düşünce ekolünün dışında, bu ekollere; Laozi’nin Dao (Taoizm) düşünce ekolünü ve Mozi’nin Mo (Mohizm) düşünce ekolünü örnek gösterebiliriz. Bu dönemde ortaya çıkan düşünce ekolleri bazı noktalarda benzerlikler gösterse de temelde birbirlerinden farklı düşünce biçimlerine sahiplerdir. Peki, bu ekollerden Ru ekolünün Çin’de bu kadar etkili olmasının sebebi nedir? Bu sebeplerden biri olarak, onun fikirlerinin doğrudan dünya yaşamına ilişkin olması gösterilebilir (Kalkır, 2018, s. 98). Çünkü Konfüçyüs, öğretisinin temel taşlarından biri olan *ideal insan* kavramını çıkış noktası olarak ideal yönetici ve ideal toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Bu sebeplerden ikincisi olarak da Konfüçyüs öğretilerinin Çin dışında Japonya, Kore vb. Güneydoğu Asya ülkelerine yayılması gösterilebilir. Çünkü bu sayede Ru düşünce ekolü etki alanını büyük ölçüde genişletmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, ecemgokdemir@gmail.com

İlkbahar-Sonbahar döneminden günümüze uzun bir yolculuk yapan Ru düşünce ekolü, kimi zaman bazı hanedanlıklarda yeteri kadar ilgi görmemiş, kimi zaman ise devlet yönetiminin mihenk taşı olmuştur. Hatta Çin Hanedanlık tarihinde “memurluk sınavı” olarak bilinen sınavların başarı ölçütü Konfüçyüs düşüncesini ne kadar bildiği ile ölçülmüştür. (Ceylan, 2019, s. 77). Bununla birlikte Konfüçyüs’ün öğretilerinin günümüz Çin’inde de halen etkisini sürdürdüğü görülmektedir.

Bugün dünya üzerindeki birçok bilim insanının araştırmalarına konu olan Konfüçyüs ve öğretileri üzerine Türkiye’de de birçok araştırma yapılmıştır. Hatta ülkemizde Konfüçyüs’ün *Konuşmalar (Lunyu)* adlı eserinin Çince ve İngilizce’den Türkçeye çevirileri mevcuttur. Bu eserler arasında Çince’den Türkçeye ilk çevirileri ülkemizin yetiştirdiği ilk Türk Sinolog Prof. Dr. Muhaddere Nabi Özerdim tarafından yapılan *Konuşmalar ve Büyük Bilgi - Müzik Hakkında Notlar (Konfüçyüs felsefesine ait metinler)* adlı eserler öne çıkmaktadır (Konfüçyüs, 1974 ve Konfüçyüs, 1963). Prof. Dr. Özerdim’den sonra, Konfüçyüs üzerine yapılan bir diğer araştırma Prof. Dr. Bülent Okay’a aittir. Prof. Dr. Okay Konfüçyüs ve Ru düşünce ekolü üzerine daha kapsamlı bir araştırma yaparak ilk basımı 2004 yılında Okyanus Yayınları tarafından basılan *Konfüçyüs¹ ve Çin Felsefesinin Temelleri* adlı eserini yayınlamıştır. İkinci basımı 2017 yılında Bilge Kültür Sanat yayınları tarafından yapılan bu eser, akademik anlamda Ru düşünce ekolüne ait ilkelerin ve sözlerin tek tek incelenip herkes tarafından anlaşılacak bir dilde yorumlandığı başarılı bir çalışma olmuştur.

112 sayfa olan eser, 12,5x19,5 cm boyutlarındadır. Eserin kapağının üst kısmında Konfüçyüs’e ait temsili bir resim bulunmaktadır. Eserin adı iki satır hâlinde resmin altına yerleştirilmiştir. Birinci satırda, büyük fontta Çin felsefesinin büyük üstadı “*Konfüçyüs*”ün adı yazarken, hemen altındaki ikinci satırda daha küçük bir fontta “*ve Çin Felsefesinin Temelleri*” yazmaktadır. Bu yazının altında ise eser sahibi Prof. Dr. Bülent Okay’ın adı verilmiştir. Eserin arka kapağında, yazarın eseri tanıtmak için yazdığı bir açıklama bulunmaktadır. Prof. Dr. Okay, arka kapakta okuyucuya “*Pek çok ülkede adına enstitüler kurulan, konferanslar düzenlenen ve kitaplar yazılan Konfüçyüs’ü acaba kaç kişi gereği gibi anlayabiliyor?*” diye bir soru yönelttikten sonra, “*ülkemizde basılan Çin, Çin felsefesi ve Konfüçyüs ile ilgili kitapların genellikle Batı dillerinden çevrildiğini ve bu kitaplarda ciddi hatalar bulunduğunu*” vurgulamıştır. Bunun hemen akabinde ise eserin içeriği ile kısa bir bilgi vermiş, eserde

¹ Konfüçyüs’ün Çince adı Kongzi (孔子)’dir. Türkçeye Konfüçyüs olarak geçmiştir. Profesör Okay, eserinde bu adı Konfüçyüs olarak kullanmayı tercih etmiştir.

Konfüçyüs'ün yetmiş beş konuşmasına ve bu konuşmaların açıklamalarına yer verildiğini belirtmiştir.

Eserin ilk üç sayfasında künye bilgileri bulunmaktadır. Eserin dördüncü sayfasında Prof. Dr. Okay'ın kısa bir biyografisine yer verilmiştir. Eserin yedinci ve sekizinci sayfalarında “İçindekiler” bölümü bulunmaktadır. “İçindekiler” bölümü “Önsöz” ve “Giriş” bölümlerinden sonra beş ana başlığa ayrılmıştır. Ana başlıklar kalın (bold) harflerle yazılmışlardır. Bu ana başlıklar sırasıyla “Çin'deki Düşünce Ekolleri”, “Konfüçyüs'ün Düşünce Yapısını Oluşturan Terimler ve Temel İlkeler”, “Konfüçyüs'ün Derlediği Kitaplar ve Lun Yü²”, “Konfüçyüs'ün Sözleri ve Açıklamaları” ve “Kaynakça” bölümlerinden oluşmaktadır.

İçindekiler bölümünün hemen ardından “Önsöz (s. 9-11)” bölümü yer almaktadır. Yazar, “Önsöz”ün ilk paragrafında Çin'i tanımaya başlarken batılı kaynaklara bağımlı kaldığımız için Çin'i Batı'nın algıladığı biçimde algıladığımızdan söz etmiştir. Bu yüzden Çin tarihi, kültürü, sanatı, felsefesi, dili ile ilgili bilgilerin çoğunun eksik ya da yanlış olduğunu vurgulamıştır. Akabinde eserin ana konusunu oluşturan Konfüçyüs'ün *Konuşmalar* adlı eserinin Batı literatürüne ilk olarak 17. yüzyılda geçtiğini belirtmiş, eserin Latince'den diğer batı dillerine çevirilerinde bazı yorum hataları olduğunu ve bu yorum hatalarının Türkçeye aynen aktarıldığını saptadığı bilgisine yer vermiştir. Ayrıca yazar, Çin Halk Cumhuriyeti'nin hızla gelişmesinden kaynaklı olarak Çin'e olan ilginin arttığından ve buna bağlı olarak Çin ile ilgili çeviri eserler de artış olduğunu altını çizmiştir. Bu sebeple hatalı bilgiler içeren, kalitesiz eserlerin piyasaya hâkim olduğuna ve son dönemlerde bu bilgi kirliliğinin önü alınamayacak boyutlara geldiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Yazar, tam da böyle bir olumsuz gelişme sonucunda Çin düşünce yapısı hakkında doğru bilgi veren böyle bir eserin hazırlanılmasına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Yazarın Önsöz'de dikkat çekmek istediği en önemli nokta ise eseri Batı dillerinden değil, Klasik Çince aslından çevirmiş olmasıdır.

Eserin on üçüncü ve on yedinci sayfalarında yer alan “Giriş” bölümünde kısaca Konfüçyüs'ün hayatına ve yaşadığı döneme değinen yazar, bu dönemde ülkede tam bir kaos ortamı olduğundan bahsetmiştir. Bunun nedenini ise merkezi otorite zayıfladığı için bu durumdan yararlanan beylikler arasında çıkan savaşlara bağlamıştır. Bununla birlikte yazar yaşanan bu kaosu sonucunda, ülkenin sorunlarına çare arayan düşünürlerin ve bu düşünürlere ait düşünce ekollerinin ortaya çıkışı üzerinde durmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan düşünürlerden biri de hiç şüphesiz Konfüçyüs'tür. Giriş bölümünde yazılanlardan anlaşılacağı

² Pinyin sistemine göre Lunyu kelimesi bitişik yazılmaktadır. Yazar, bu kelimeyi ayrı yazmayı tercih etmiştir.

üzere, Konfüçyüs'ün içinde bulunduğu bu durum onu diğer düşünürler gibi ülke için çare aramaya itmiştir. Yazara göre; Konfüçyüs'ün amacı yanında çalışabileceği bir yönetici bulmak ve düşüncelerinin uygulanmasını sağlamaktır. Konfüçyüs'ün amacını gerçekleştirmek için çok çaba harcadığından söz eden yazar, Konfüçyüs'ün çabalarının sonuç vermediğini belirtmiştir. Ayrıca Konfüçyüs'ün kendisine ait bir kitabı olmadığını, yaptığı işin önceden yazılmış kitapları derlemek olduğunu ve Konfüçyüs'e olan saygıdan dolayı kitaplara “jing” adının verildiğini vurgulamıştır. Yazar, “Giriş”in son paragraflarında Konfüçyüs'ün elli altı yaşında “vezir vekili” görevine getirildiği bilgisine yer vermiştir. Burada, beş, altı yıl süren bu görev döneminin Konfüçyüs'ün en mutlu dönemi olduğu belirtilmiştir. Ancak yazarın verdiği bilgilere göre Lu Beyliği'nde yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda, ülke yönetimiyle ilgilenmeyen Lu Bey'ine kızan Konfüçyüs, beylikten öğrencileriyle birlikte ayrılmıştır. Konfüçyüs'ün tüm çabalarına rağmen beylikler onun düşüncelerine destek vermemişlerdir. Bu yüzden düşüncelerini uygulama fırsatı bulamayan Konfüçyüs, kendini öğrencilerini yetiştirmeye adanmıştır. Giriş bölümünün sonunda, Konfüçyüs'ün yaklaşık üç bin öğrencisinin olduğunu belirten yazar, bu öğrencilerden yetmiş iki tanesinin önemli olduğuna ve bu öğrencilerin Konfüçyüs öğretisinin gelişmesine katkı sağladığına dikkat çekmiştir.

“Giriş”in hemen ardından, eserin ana konu başlıklarından biri olan “Çin'deki Düşünce Ekolleri (s. 19-28)”ne geçiş yapılmıştır. “Çin'deki Düşünce Ekolleri” bölümü, Çin'deki on düşünce ekolünü açıklayan on altı başlığa ayrılmıştır. Bu düşünce ekolleri sırasıyla Ru Düşünce Ekolü, Dao Düşünce Ekolü, Mo Düşünce Ekolü, Fa Düşünce Ekolü, Ming Düşünce Ekolü, Nong Düşünce Ekolü, Zong Heng Düşünce Ekolü, Yin-Yang Düşünce Ekolü, Za Düşünce Ekolü ve Xiao Shuo Düşünce Ekolüdür. Bu düşünce ekollerinden Ru, Dao, Mo ve Fa ekolleri Çin felsefesinde büyük önem arz etmektedir. Her bir düşünce ekolünün adı önce pinyin sistemiyle yazılmış, sonra parantez içinde pinyinle yazılan kelimenin Türkçe karşılığı verilmiş ve tam hizalarına sağa yaslı bir şekilde Çince karşılıkları (karakter ile) yazılmıştır. Örneğin; Ru Jia (Ru Düşünce Ekolü) 儒家. Bazı kitapların aksine bu bölümde Çince karakterlerin kullanımında Geleneksel Çince yerine Basitleştirilmiş Çince tercih edilmiştir. Bu tercihin Türkiye'de Basitleştirilmiş Çince öğrenen, Geleneksel Çince bilmeyen okuyucuların karakterleri tanımasına ve basit bir şekilde yazmasına kolaylık sağlayacağını düşünüyoruz. Bölüm içinde verilen her bir düşünce ekolü açık ve akıcı bir dilde tek tek açıklanmıştır. Yazar, düşünce ekollerinin altında bu düşünce ekolünün kurucusu kimdir, ekolün kurulmasındaki amaç nedir, ekoldeki temel öğretiler nelerdir gibi bilgilere yer vermiştir.

Eserin temelini oluşturan “Konfüçyüs’ün Düşünce Yapısını Oluşturan Terimler ve Temel İlkeler (s.29-42)” bölümü, “Konfüçyüs’ün düşünce yapısını anlayabilmek için, öncelikle ortaya koyduğu ilkeleri bilmek gerekmektedir” cümlesi ile başlamaktadır. Bu giriş cümlesinden de anlaşılacağı üzere bölümde Konfüçyüs öğretilerinin temelinde yatan ilkeler on altı ara başlık altında incelenmiş ve yorumlanmıştır. Yazarın üzerinde durduğu ilk ilke olan *jun zi* 君子³ (ideal insan, üstün insan, erdemli insan, örnek insan), Konfüçyüs’ün barış ve refah içinde bir ülke hedefine ulaşmasındaki en önemli etkidir. Yazar, *jun zi* ilkesini şu şekilde açıklamıştır: “Konfüçyüs özellikle, yöneticilerin ‘ideal insan’ olmalarını istemektedir. Yönetici ‘ideal insan’ olacak ki, çevresindekiler ve halk da onu örnek alabilsin.” Yazar, bu açıklamayı yaptıktan sonra, Konfüçyüs’ün bir sözü ile *jun zi* ilkesinin önemini vurgulamıştır: “Konfüçyüs diyor ki: Halk ota benzer, hükümdar rüzgâra benzer. Rüzgâr esince, otlar yatar...” Yazar, *jun zi* ilkesini yorumladıktan sonra, bir insanın *jun zi* olabilmesinin ilk koşulu olan *dao de* 道德 (erdem, erdemli olmak) ilkesini açıklamıştır. Burada kişinin tüm davranışlarıyla *dao de* ilkesini yerine getirmesi hâlinde ideal insan olabileceğinin üzerinde durmuştur. *Dao de* sahibi olabilmek için de bazı ilkelerin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu ilkeler ise üçüncü alt başlıktan itibaren sırasıyla şu şekilde verilmiştir: *ren* 仁 (insanları sevmek, insan sevgisi), *xiao* 孝 (örnek evlat olmak, hayırlı evlat olmak), *li* 礼 (âdetlere uymak, kurallara uymak), *zhong yong* 中庸 (aşırılıktan kaçınmak), *zheng ming* 正名 (bulunulan mevkiye uygun davranışlar içinde olmak), *yi* 义 (doğru olmak, dürüst olmak), *zhi* 智 (bilgi, bilgili olmak), *li zhi* 理智 (akılcılık, akılcı olmak), *zhong* 忠 (sadakət), *shu* 恕 (bağışlayıcı olmak), *yong* 勇 (cesaret, cesur olmak), *tian* 天 (yaratıcı gök), *tian ming* 天命 (göğün emri, kader), *tian dao* 天道 (göğün düzeni, evrenin düzeni).⁴ Konfüçyüs öğretilerinin temel ilkelerini incelediğimizde ortaya çıkan sonuç bu ilkelerin yönetim üzerine kurulduğudur. Konfüçyüs, bu ilkelerle ideal insanın yani iyi bir yöneticinin nasıl olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Özetle, insanları seven, hayırlı evlat olan, âdetlere uyan, aşırılıktan kaçınan, bulunduğu mevkiye uygun biçimde davranan, dürüst, bilgili, akılcı, sadık, bağışlayıcı olan, adaletin korunması için cesaretli olan, Gök’e ve göğün emirlerine inanan bir kişi erdemli insandır. Erdemli insan sıfatına ulaşan bir kişi ise ideal insan olmaya layıktır. İdeal insan ise iyi bir yöneticidir.

Eserin “Konfüçyüs’ün Derlediği Kitaplar ve Lun Yü (43-49)” bölümünde, Konfüçyüs tarafından derlenen esere yer verilmiştir. Bu bölüm iki ara başlık altında incelenmiştir.

³ Jun zi kelimesi pinyin sistemine göre bitişik yazılmaktadır. Yazar, bu kelimeyi ayrı yazmayı tercih etmiştir.

⁴ “Zhongyong, zhengming, lizhi, tianming, tiandao” gibi Çince ilke adları pinyin sistemine göre bitişik yazılmaktadır. Yazar, bu ilke adlarını ayrı yazmayı tercih etmiştir.

Bunlardan birincisi; *Beş Klasik Kitap* 五经'tır (s.44). *Beş Klasik Kitap* başlığı ise beş alt başlığa ayrılmıştır. Bunlar; *Yi Jing* “Değişimler Klasığı” 易经, *Shu Jing* “Belgeler Klasığı” 书经, *Shi Jing* “Şiirler Klasığı” 诗经, *Li Jing* (Törenler Klasığı) 礼经, *Chun Qiu* “İlkbahar-Sonbahar Kayıtları” 春秋'dır⁵ (s. 44-48). Konfüçyüs tarafından derlenen bu beş klasik kitap tek tek ele alınmış ve açıklanmıştır. Bölümdeki ikinci ara başlık altında ise *Lun Yü* (Konuşmalar) 论语 vardır. Hiç şüphesiz ki Lunyu adlı eser, Konfüçyüs'ün öğretilerini anlamamız için başvurulan en değerli kaynaklardandır. Ülkemizde de bu eserin birçok çevirisi bulunmaktadır. Bu başlık altında, Lunyu içinde 492 maddenin bulunduğu, bunların içinden 440 maddenin Konfüçyüs'ün öğrencileriyle ya da başkalarıyla olan soru-yanıt şeklindeki konuşmalardan; diğer 48 maddenin ise öğrencilerin kendi aralarındaki konuşmalardan oluştuğunun altı çizilmiştir. Ayrıca yazar, bölümün sonunda eserin Konfüçyüs'ün elinden çıkmadığını, öğrencilerinin öğrencileri tarafından kaleme alındığını vurgulamıştır. Bu savı da şu sözle desteklemiştir: “*Bu nedenle de pek çok cümle, “Konfüçyüs dedi ki”, “Üstat dedi ki” diye başlamaktadır.*”

Eserin “*Konfüçyüs'ün Sözleri ve Açıklamaları* (s. 50-107)” başlığına sahip son bölümü, ağırlıklı olarak Konfüçyüs'ün *Lunyu* adlı eserine ait yetmiş beş sözden ve yazarın yorumlamalarından oluşmaktadır. Sözlerin altında yazarın açıklamaları bulunmaktadır. Yazarın büyük bir itinayla seçtiği sözlerin çoğu “*Konfüçyüs'ün Düşünce Yapısını Oluşturan Terimler ve Temel İlkeler*” bölümünde verilen Konfüçyüs ilkelerini açıklamaya yöneliktir. Hacim olarak eserin en kapsamlı bölümüdür. Kitabın ilk bölümlerinde, düşünce ekollerinin ve Konfüçyüs ilkelerinin Çincelerini yazarken Basitleştirilmiş Çince kullanmayı tercih eden yazar, Konfüçyüs'ün sözlerini verirken büyük ihtimal eserin orijinalliğini korumak adına Geleneksel Çince ile yazmayı tercih etmiştir. Bölüm, Lunyu'nun Zilu bölümüne ait “*Konfüçyüs dedi ki; “Eğitimden geçirmeden halkı savaşa göndermek, onları heba etmek demektir. (s. 107)”* sözü ve sözün yorumlamalarıyla bitirilmiştir. Bu bölümden sonraki sayfada ise eserin içinde yer alan terimlerin (düşünce ekolleri, ilkeler vb.) pinyin, Wade-Giles, Geleneksel Çince ve Basitleştirilmiş (Sadeleştirilmiş)⁶ Çince ile yazımlarını gösteren bir tablo mevcuttur. Bu tablo, Wade-Giles veya Geleneksel Çince sistemine aşına olan okuyuculara büyük kolaylık sağlayacaktır. Eserin en son sayfalarında ise “*Kaynakça* (s.111-112)” bölümü yer almaktadır. Yazarın kullandığı kaynakların büyük çoğunluğunu Çince kaynaklar oluşturmaktadır.

⁵ Yazar, yine burada pinyin sistemine göre bitişik yazılan kitap adlarını ayrı yazmayı tercih etmiştir.

⁶ Yazar, eserde “Sadeleştirilmiş Çince” terimini kullanmayı tercih etmiştir.

Prof. Dr. Okay'ın yazdığı bu eser, diğer eserlerden farklı olarak Konfüçyüs'ün derlediği eserlerin veya *Lunyu'nün* birebir çevirisi değildir. Yazarın kendi araştırmalarının sonucunda çıkardığı yorumlamalardan oluşan *Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri*, Sinoloji alanında yapılmış değerli çalışmalardan biridir. Eser; Konfüçyüs'ün yaşadığı döneme ait sıkıntılarını, bu dönemde ortaya çıkan düşünce ekollerinin, Konfüçyüs öğretisinin altında vurgulanan temel ilkelerin ve Konfüçyüs'e ait sözlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi bakımından oldukça detaylı bir çalışma olmuştur. Konfüçyüs'e ait temel ilkelerin herkesin anlayabileceği bir dilde açıklanması ve ardından Konfüçyüs'e ait sözlerle desteklenmesi, alan dışındaki okuyucuların da ilkeleri kolaylıkla anlamasına katkı sağlayacaktır. Bu eserin, Çin felsefesine ilgi duyan araştırmacıların ilgisini çekeceğine ve bu alanda yapılan yeni araştırmalara kapı aralayacağına inanıyoruz.

Sözü Geçen Eser

Okay, Bülent (2017) *Konfüçyüs ve Çin Felsefesinin Temelleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Kaynakça

- Ceylan, E. (2019). *Çinli Müslüman Âlim Wang Daiyu'nün Çin İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/70212/611078%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kalkır, N. (2018), "Konfüçyüs'ün Yönetim Anlayışı Üzerine Bir Analiz", *Current Research in Social Sciences*, 4 (8), s. 97-107.
- Konfüçyüs (1963). *Büyük Bilgi Müzik Hakkında Notlar* (M. N. Özerdim Çev.) Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Konfüçyüs (1974). *Konuşmalar*. (M. N. Özerdim Çev.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.